

Hans Christian Søbørg



## Mannen i mitt liv og menneskefigurene i bergkunsten i Alta

Denne artikkelen beskriver først et funn av en ny helleristning i Alta, en menneskefigur. Den ble funnet i 1999 på et av de høyest liggende felt i Hjemmeluft-/Jiepmaluoktaområdet. Feltet tilhører Knut Helskogs fase I (Helskog 1988:33,50, 2000:6 ff). Figuren er enestående i sitt slag i Alta og jeg vil derfor trekke frem noen figurer med likhetstrekk andre steder i Nord- og Midt-Norge.

Figuren sammenlignes også med 239 andre menneskelignende figurer fra Helskogs fase I og II i Hjemmeluft. Som ”menneskefigurer” regner jeg kun med figurer som i tillegg til torso (med eller uten hode) har armer og/eller bein. Jeg har altså ikke tatt med de såkalte ”mannskapsstreker” i helleristningsbåter. I denne artikkelen vil særlig figurstørrelsen og forholdet mellom fullt uthogde og konturhogde figurer behandles.

Oppmålingskontoret i Alta kommune har hjulpet med innmåling av figurenes høyde over havet ved hjelp av GPS. Vi målte inn det øverste og nederste punkt på den øverste og nederste figur (uansett hvilken figurkategori den tilhørte) på de 23 feltene som ble undersøkt. Resultatene er sammenfattet nedenfor i tabell 1.

**Tabell 1.** Høyde over havet for helleristningsfelt i Hjemmeluft

	Laveste punkt (moh)	Høyeste punkt (moh)	Variasjonsbredde
Feltgruppe I: 9 felt (fase I)	22,61	25,93	3,32 m
Feltgruppe II: 14 felt (fase II)	17,63	20,75	3,12 m

Innenfor de to gruppene var det figurer i alle høyder mellom de to ytterpunktene. Det var et område mellom fase I- og fase II-feltene uten funn av ristninger som vertikalt målte 1,86 m (mellom 20,75 og 22,61). Den øverste figuren under 17,63 moh ble innmålt til 15,79 moh. Det vil si at det ”figurtomme” området mellom fase II og III-felt vertikalt målte 1,84 m (bare ett lite felt er kjent fra ”fase III” i Hjemmeluft). Målingene for enkelte av feltene avviker noe fra høydemålene Helskog har oppgitt og som han har lest av på kart der feltene er tegnet inn (Helskog 1983:48). Men når feltene er gruppert etter fase er det bra overensstemmelse. Helskog oppgir høyder mellom 23 og 25,5 moh for feltene fra fase I og fra 18 til 21 moh for fase II-feltene (*ibid*).

Helskog (2000) oppgir følgende avgrensninger i årstall for fasene: I: 4200-3300 BC, II: 3300-1800 BC, III: 1800-900 BC, IV: 900-100 BC og V: 100 BC-200 AD. Fase I og II er plassert i yngre steinalder, fase III i yngre steinalder/tidlig metalltid, IV i tidlig metalltid og V i overgangstiden mellom tidlig metalltid og jernalder (*ibid*).

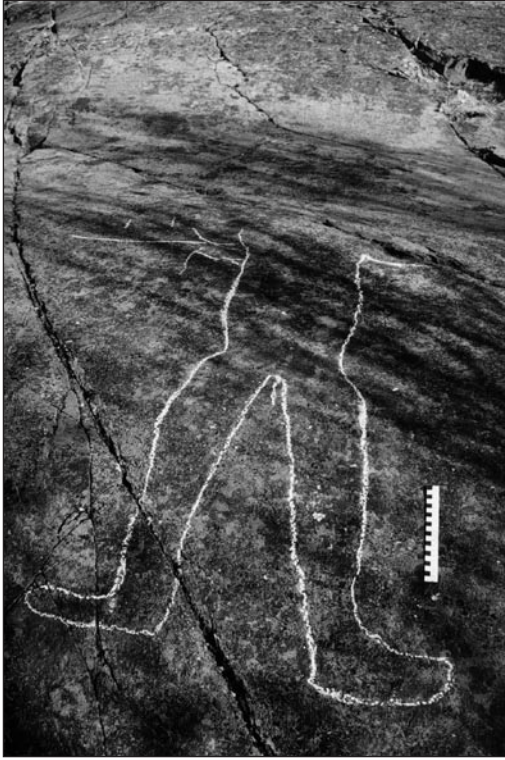
### Ett nytt og flere nye funn

I 1999 fant jeg en ny helleristning i Alta som ikke var registrert før. Dette var ikke noen sensasjon i en kommune med over 6000 dokumenterte figurer, men det er den første figuren jeg vet jeg har sett før Knut Helskog. Det nye funnet ble gjort under kalkering av et felt fra den første av Helskogs faser, Ole Pedersen I. I *"Helleristningene i Alta"* fra 1988 er det oppgitt av det finnes 60 figurer her (Helskog 1988:50). Bare noen få, spredte og relativt uspennende figurer er synlige fra gangveien som publikum må holde seg på. Lengst borte og oppe fra gangveien ligger den for noen arkeologer kjente bjørnejaktscenen (Helskog 1985a:11): en konturtegnet bjørn med livsline, et bjørnehi, mange bjørnespor og 9 mennesker: fire med spyd, tre som jakter med pil og bue og to uten våpen. Bjørnen er en av de større dyrefigurer vi kjenner fra Alta, 122 cm lang. De fleste bilder av dyr er 10-50 cm i største mål.

Ole Pedersen I-feltet (OPI) var som romertallet antyder, det første som ble oppdaget på denne lokaliteten. Lokaliteten er nå delt opp i 18 felt, I til XVIII. Det var også på OPI at noen av de første helleristninger i hele Hjemmeluftområdet (68 felt) ble påvist. Det var i 1973 da altaværingen Isak Ballandin tok seg en pipe i kveldssola etter en fisketur med sønnen. Ved foten av dette svaberget hadde Anders Nummedal gravet ut en boplass i 1925 fra overgangen mellom eldre og yngre steinalder. Samme sommer fant han de første boplasser fra eldre steinalder i Nord-Norge ved Komsafjellet, 5 ½ km nord for Hjemmeluft. At denne dyktige oppdageren, ikke så helleristningene 5 m unna kanten av sin utgraving i Hjemmeluft, er kanskje ikke så merkelig. Berget på OPI er i motsetning til de fleste helleristningsberg i Hjemmeluft, sterkt erodert. Det er ikke lett å se figurene, og dokumentasjonen har vært ufullstendig. I 1999 ble det derfor foretatt to nye oppkритtinger og kalkeringer av OPI-feltet.

Under arbeid under svart plast og i ferd med å kritte opp en elg som lå litt enslig og forlatt nede i SV-kanten av feltet, oppdaget jeg to parallelle innhogde linjer som gikk nedover berget på tvers av skuringsstripene. Jeg trodde det var beina på en ny elgfigur, muligens en opp-ned figur, men linjene fortsatte bare nedover berget uten å komme frem til elgens kropp og ved hjelp av en kost kom det frem et nytt par parallelle linjer. Jeg mente nå at det kanskje kunne dreie seg om en forlengelse av det enlinjete "reingjerdet" som var påvist lenger oppe på feltet, riktignok litt stykkevis og delt. Men det ble for bratt til å følge linjene nedover berget så de fire linjene ble i stedet fulgt oppover. To av linjene gikk sammen. Det var bare de to ytterste linjene som fortsatte oppover og så tok også de slutt i det store intet. Litt frustrert satt jeg og så på hva jeg hadde tegnet og oppdaget at det var en konturhogd, langlemmet, slank mann (Fig. 1).

Ved å stå på en liten hylle i bergskrenten klarte jeg å følge mannens venstre bein. Det kunne følges ned til en fot og med litt ekstra anstrengelse fant jeg også hans høyre fot. Men hvor var armene og hodet? En slik vakker mann kunne jo ikke være lemlestet og hodeløs? Grundig, utrettelig leting hjalp ingen ting. Det var antydning til en skulder og noen linjer som kunne se ut som flere "stakkarslige" forsøk på å tilføre mannen en venstre arm, og på høyre siden var det litt av en "biceps", men så var det ikke noe mer. Slik var han, og hans medfødte handikap måtte bare aksepteres.



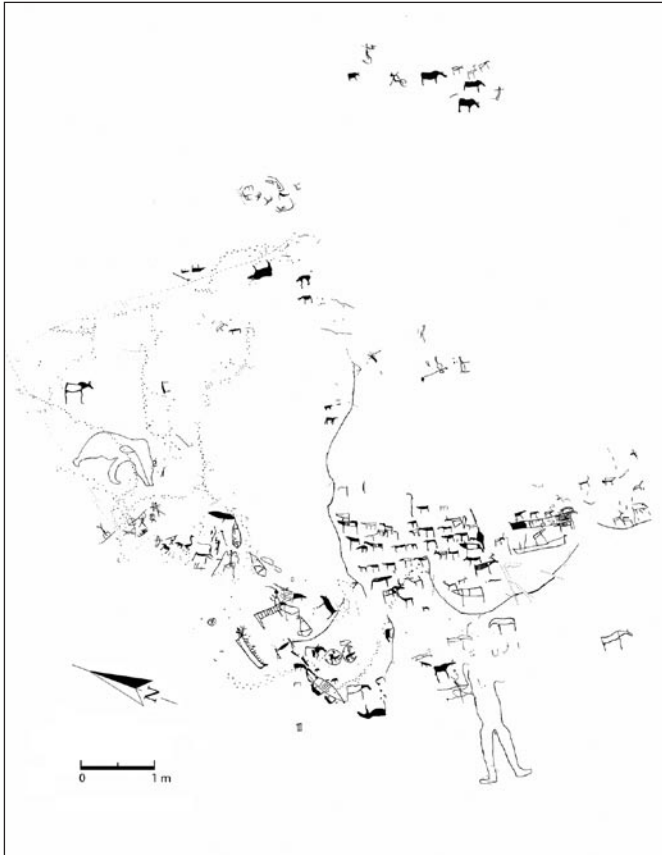
**Figur 1.** Stor (160 cm lang), hodeløs menneskefigur funnet på Ole Pedersen I-feltet i Hjemmeluft i 1999. Legg merke til en tynn, halvlang strek som kan angi ideen om en penis. Foto: H.C. Søborg, Alta Museum.

### De andre figurene på OPI-feltet

Under arbeidet ble det etter min oppstilling påvist 599 bjørnespor og 213 "vanlige" figurer. Av disse 812 figurer er 799 på den øvre delen av feltet som ligger 23,07-25,32 moh og måler ca 100 kvm (Fig. 2). Feltets totale utstrekning er etter mine målinger ca 160 kvm, og det strekker seg ned til 22,61 moh.

Feltet kjennetegnes av bjørnefigurer (etter min oppstilling: 25), fire bjørnehi og mange hundre bjørnespor. Det er dessuten en fisk i snøre (kveite?), en fugl, to hvalfigurer og tre "trugespor". Det er et slags reingjerde og mange reinsdyr. Som på andre fase I-felt er det en del elgfigurer i den nedre delen. Feltet mangler imidlertid de *store* elgfigurer som finnes nederst på for eksempel Bergheim I (Helskog 1988:61). I alle fall én "løsreven" dyrehodestang kan ses, men mennesker som bærer slike stenger mangler. To mennesker ser ut som om de strekker noe avlangt mellom seg. Dette minner om scenen med de fire menneskene som holder en oval gjenstand på Ole Pedersen IX (*ibid*:56). Det er også et edderkopplignende menneskevesen med lange "fangarmer".

Til sammen ble det funnet 16 andre figurer som jeg har klassifisert som "mennesker". Seks av disse er 20-30 cm lange. Den største er "edderkoppmennesket" (27,2 cm), men tre av bjørnejegerne er også over 20 cm lange. Av disse 16 menneskefigurene, må 7 karakteriseres



**Figur 2.** Øvre del (ca 100 kvm) av Ole Pedersen I-feltet i Hjemmeluft. Stor bjørn (største mål: 122 cm) til venstre og den store mannsfiguren lengst nede til høyre. Kalkering: Hans Christian Søborg, Alta Museum. De nedfotograferte kalkeringene er digitalt bearbeidet av Karin Tansem, Finnmark fylkeskommune.



**Figur 3.** Utsnitt av kalkering av den øvre delen av Ole Pedersen I-feltet. Til venstre en av de tre store konturtegnete båtfigurer (63 cm lang) på feltet. I midten to mennesker som holder noe spissovalt. Dessuten en hval med omkransende bjørner, to bjørnehi og ett trugespor. Etter kalkering av Hans Christian Søborg, Alta Museum.

som ”enkle strekfigurer” og fire har en torso som er bredere enn resten av ”strek-kroppen”. Et relativt høyt antall, fem figurer, har en konturtegnet torso. Denne formen er imidlertid av en helt annen type enn torsoen til ”min mann”. De har en spissoval, konturtegnet torso med midtstrek.

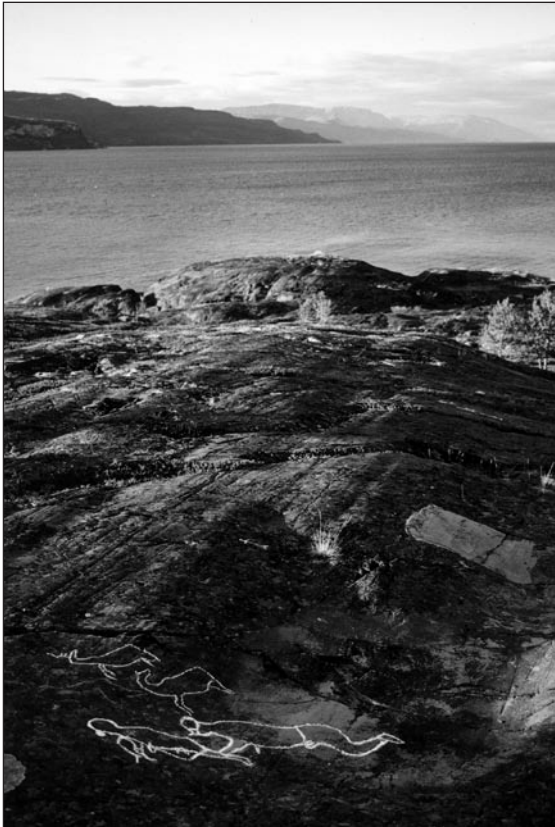
På dette feltet som på flere måter er problematisk, er det særlig tre båtfigurer på den øvre delen som skiller seg ut (Fig. 3). De ser nemlig ikke ut til å høre hjemme her. De er konturtegnete (én båt er delvis hogd ut), de er store og to har relativt store elghoder i stavnen. Dette er trekk som skal høre hjemme i fase II og ikke på et av de højestliggende feltet i Hjemmeluft. De er 63-94 cm lange mens de fleste fase I-båter er bare 12-35 cm lange (de to største på andre fase I-felt er ca 40 cm). Båtfigurene er antagelig den kategorien som ellers føyer seg penest inn i et ”fasemønster” med fullt uthogde små skrog i fase I og konturtegnete store båter med store elghoder i stavnen i fase II. Dyrefigurene lar seg ikke fullt så lett dele opp. Utenom den store konturtegnete bjørnefiguren på OPI (som jo inngår i en scene), er det en lignende stor, konturtegnet bjørn i Kåfjord (*ibid*:71). Dessuten er det en god del konturtegnete elger på flere fase I-felt.

### Størrelsen på andre menneskefigurer i Alta

«Mannen min» er den absolutt største menneskefigur i Hjemmeluftområdet og den største fra fase I og II som er funnet i hele Alta. Han er 160 cm lang (ikke medregnet en linje som

kan angi del av venstre skulder). Den største torsobredden er 33 cm. Det er 72 cm fra venstre til høyre fotspiss. Fra den påfølgende fase III på Amtmannsnes (7 km mot nord og 14-17 moh) er det flere insektaktige, hermafroditiske mennesker over 1 m lange (*ibid*:66 ff). Den største av disse er 210 cm og to andre er 100 og 125 cm lange, men de er altså av en helt annen type og antatt alder.

I Kåfjordområdet i Alta er det dokumentert flere hundre nye figurer siden 2002. Men den største menneskefiguren der er bare 38,6 cm lang. Den nest største menneskefiguren fra fase I i Hjemmeluft er bare 38,8 cm og den største fra fase II, 79 cm lang. Bare to av de til sammen 239 figurer fra



**Figur 4.** De nest største menneskefigurer som er kjent fra Hjemmeluftområdet i Alta: en mann (79 cm) og en kvinne (55 cm) som har ”kjønnslig omgang” på Apanes I-feltet. Foto: H.C. Søborg. Alta Museum.

fase I og II jeg har gransket i Hjemmeluft, er større enn 45 cm og disse er altså fra fase II: en mann (79 cm) og en kvinne (55 cm) som har kjønnslig omgang på Apanes I-feltet (Fig. 4).

Gjennomsnittet for de 239 ”andre” menneskefigurer fra fase I-II i Hjemmeluftområdet er 19,2 cm.

Fra fase I alene (174 figurer) er gjennomsnittet bare 16,6 cm (medianverdien er 15,9 cm). Gjennomsnittet for fase II-figurer (65 figurer) er 21,9 cm med en medianverdi på 20,2 cm.

Den utregnete økningen i størrelse bekrefter et visuelt inntrykk av at menneskene i tillegg til båtene, blir større fra fase I til II.

Hvorfor har steinaldermenneskene laget en slik gigant som er 10 x større enn de andre selv med sitt hodeløse handikap? Det *er* nemlig et handikap å stille uten hode i denne konkurransen. Av de andre 239 menneskefigurer i Hjemmeluftområdet fra fase I-II, er det en del som mangler armer eller bein, men 229 av disse har i hvert fall det til felles at de alle *har* et hode. De 10 andre hodeløse er enkle strekfigurer der man må formode at erosjon har tært bort hodetdelen av kroppen.

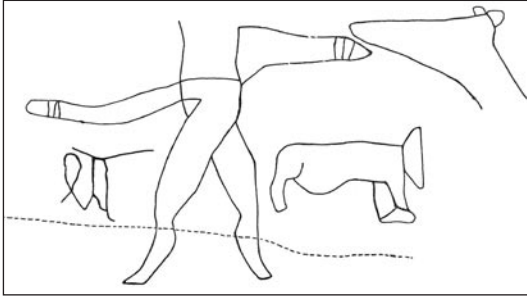
Når «mannen min» er så alene i Hjemmeluft og i sin høyde over havet, størrelse, fase og stil, finnes det noen slektninger andre steder? Når man tilhører en minoritet og kommer fra et lite sted langt mot nord må man dra ut i verden for å finne noen å være sammen med.

### **Andre hodeløse, store menneskefigurer**

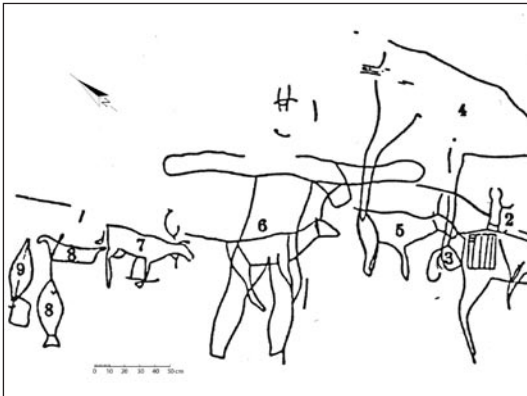
På Skavberg på Kvaløya ca 30 km sørvest for storbyen Tromsø, er et helleristningsfelt (Skavberget I) med to meget kjente menneskefigurer, muligens en mann og en kvinne hvorav den ene holder en rund, håvlignende gjenstand. Figurene er henholdsvis ca 70 og 64 cm lange. De *har* et hode. *”Til venstre for disse to kommer en tredje menneskefigur, men denne er helt forskjellig fra de to andre”* (Hesjedal 1990:79). Simonsen (1958:39) tolker figuren (Fig. 5) som *”2 sterkt falliske mandfigurer, hugget oven i hverandre, begge i profil, begge bare med en underkropp, men med et ben og fallos i erektion, men vendt hver sin vei”*. Figuren er stor, 135 cm høy og 185 cm bred (Hesjedal 1990:79). ”Skavbergmennene” har etter min måte å se tingene på, det til felles med OPI-mannen at de er store, mannlige, og mangler den øvre/øverste delen av kroppen. Hesjedal (*ibid*:122) mener dateringen etter moh. kan være 5800 år BP, men etter form og motivvalg mener han feltet ligner på fase III-ristningene i Alta.

På hovedfeltet på Forselv i Skjomen i Ofotfjorden (sørvest for Narvik i Nordland) er det også en hodeløs frende (Fig. 6). Den er 130 cm høy og 160 cm bred. I tillegg til hodet mangler figuren kjønnsorgan, hender og føtter. Til gjengjeld synes det som om figuren har to høyre armer og i så måte ligner den litt på OPI-figuren med krimskramset som ser ut som flere påbegynte venstre armer. Hesjedal (1990:119) oppgir en datering på 5300 år BP basert på høyden over havet.

Blant veideristningene på Bardal i Nord-Trøndelag er det en stor (114 cm lang), konturtegnet, hodeløs mann (Fig. 7). Ifølge Guttorm Gjessing (1936: 49-50) er berget så *”ujevnt og ruglet ... ved (det manglende, min tilføyelse) hodet at det nå ikke er gjørlig å konstatere noen linjer i det hele tatt. Mannsfiguren er helt konturtegnet og kommer således forholdsvis nær jegeren på Skjomenristningen som likevel er fremstilt en face og også mer naturalistisk enn nærverende. Overkroppen er påfallende lang. Beinene tynt og foten ikke helt utformet. Kjønnsorganene er også*



**Figur 5.** Store (135 cm høye), falliske menneskefigurer på Skavberget I på Kvaløya, Troms. Tegning: Simonsen 1958: Pl. LI.



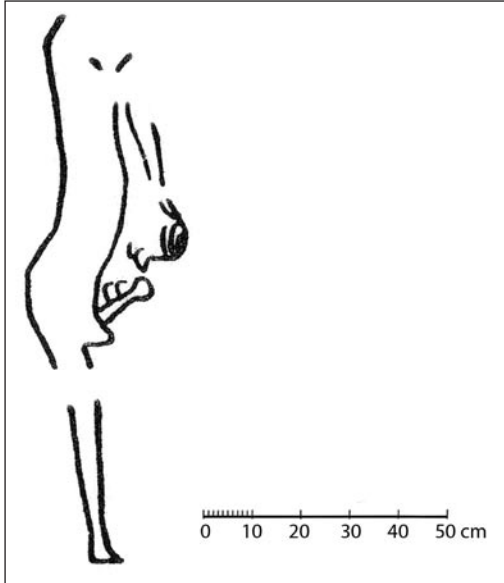
**Figur 6.** Stor (130 cm høy), hodeløs menneskefigur (nr. 6) på Forselv ved Ofotfjorden, Nordland. Tegning: Gjessing 1932: Pl. 10.

konturtegnet og mer realistisk fremstilt enn på noen annen ristning. Penis er fremstilt under ereksjon og også scrotum er til stede. Langs mannens forside går det, som nevnt to vertikale linjer som ender i en geometrisk figur. Dette kan muligens tenkes å være armen" (ibid:49).

Størrelsen (over 1 m i lengde), at hodet og armer med hender mangler (men at det kan være antydninger til ekstra armer), at det er fokus på underkroppen og den konturtegnete teknikken er likheter som binder sammen figurene på OPI, Skavberget I, Forselv og Bardal. Erigerte falloser finnes bare på 2 av disse figurene (Bardal og Skavberg), men en slags penis kan også med godvilje ses på OPI-mannen. Simonsen (1958:39) påpekte likheten mellom menneskefigurene på de tre siste stedene og kalte denne framstillingsmåten av mennesket for den "fyldige, naturalistiske".

Dette er som Simonsen skriver "altså ikke et motiv som er fremmed for den arktiske helleristningskunst, og som på Forselv og Bardal er det også her (det vil si Skavberg, min anmerking) en meget stor figur, vel den eneste figurtype inden for vort materiale, som er afbildet i overnaturlig størrelse. Det må derfor have inddraget en ganske central plads i en idéverden, som ristningerne lader oss ane, men hvilken, ja det må det blive fremtidens sag at opklare" (ibid).

På Evenhus i Nord-Trøndelag er det en 0,8 m lang mann uten armer (og bein), men han har et hode med ansiktstrekk (Gjessing 1936:96, pl. LXXVII). På Lånke i Stjørdal er det en ca 1,5 m høy, fallisk mannsfigur som ligner meget på Bardal mannen, men som har et hode med fuglemaske (?) (Sognnes 1999:41). I 2001 ble det på Bølafeltet ved Snåsavannet funnet en 1,5 m høy, konturtegnet skiløper som har et hode (Sognnes 2001:47).



**Figur 7.** Stor (114 cm høy), hodeløs menneskefigur på Bardal i Steinkjer k., Nord-Trøndelag. Tegning: Gjessing 1936: Pl. LXVI.

Store menneskefigurer finnes også i andre bergkunsttradisjoner og deler av Nord-Europa for eksempel den 2,4 m lange Litslebymannen i Tanum i Sverige (Malmer 1989:23) og den 2,46 m lange "djevelfiguren" på Besov Nos-feltet ved Onegasjøen i Karelen (Stolyar 2000:144-146). Disse figurene er ikke lemlestete eller hodeløse og "djevelfiguren" har til og med ansiktstrekk.

Det kunne se ut som noen av de *nest* største menneskefigurene i veidekunsten kan være mann-kvinne par som paret på Apanes i Alta (79 og 55 cm) og på Bardal (50 og 39 cm etter Gjessing 1936: 52, pl. LXVI) eller figurer som kan oppfattes som par, som de ovennevnte på Skavberget I (70 og 64 cm).

### **Andre figurer på de samme felt som de store mennesker**

Andre menneskefigurer enn de "fire store" finnes på alle de fire feltene. Som nevnt ovenfor er noen av de andre menneskefigurene på disse feltene også relativt store. Det gjelder Skavberget, Bardal og OPI.

Hesjedal (1990:199-200) har påpekt at det er de "amputerte" menneskefigurene, de som "verken er hele mennesker eller dyr", som overlapper med dyrefigurene på Skavberget I og Forselv. Hele mennesker er avbildet avskilt fra dyrefigurene.

En stor bjørnelignende figur finnes på Skavberget I, og bjørn skal også være representert på Forselv (Hesjedal 1990:96). På de tre Skavbergfeltene (I-III) er både sel, hval og rein representert (*ibid*:79). Hval, fisk, rein og elg finnes på Forselv (*ibid*:96) og Bardal (Gjessing 1936:30 ff) slik som på OPI. Bardal er kjent blant annet for hvalfigurene, hvorav en er 7 m lang (Gjessing 1936: 44). Gjessing (1936:51) har påpekt tilstedeværelsen av "rammefigurer" som ligner hverandre på Bardal- og Forselvfeltene. Konturtegnete båtfigurer finnes på Forselv (Gjessing 1932: Pl. X) slik som på OPI. Både Skavberget-, Forselv- og Bardalfeltene er kjennetegnet av at figurene er konturtegnete.



Dessverre er vi selv 50 år etter at Simonsen beskrev Skavbergfigurene (Simonsen 1958:39), ikke kommet frem til en oppklaring med hensyn til betydningen av de store "naturalistiske" menneskefigurene. At de mangler hode og til dels armer kunne antyde at de skal forestille livløse, døde mennesker. Både OPI-mannen og Forselvmennesket kan virke ganske livløse med deres utstrakte stillinger. Men underlivet er i hvert fall full av liv på Skavberget og Bardal. Muligens kan disse store, hodeløse figurer ha noe med liv-død overgangsritualer å gjøre.

Enten var hodet uvesentlig i disse sammenhenger eller så kunne det tenkes at det som manglet på figurene ble tilføyd med for eksempel maling. De kunne også muligens oppfattes som gudebilder der det var tabubelagt å vise ansiktet. Menneskefigurer med maske som den ovennevnte Lånkefiguren antyder betydningen av å skjule ansiktet eller av å skifte rolle. Det er mulig at en bedre forståelse av figurene ville oppnås hvis man slik som Hesjedal fokuserte mer på det amputerte aspektet enn det hodeløse (Hesjedal 1990:199 f). Da ville Evenhusfiguren (Gjessing 1936:96) passe bedre inn, og man kunne trekke inn bilder av "løsrevne" menneskelige kroppsdeler.

### **Fra det fullt uthogde til det konturhogde**

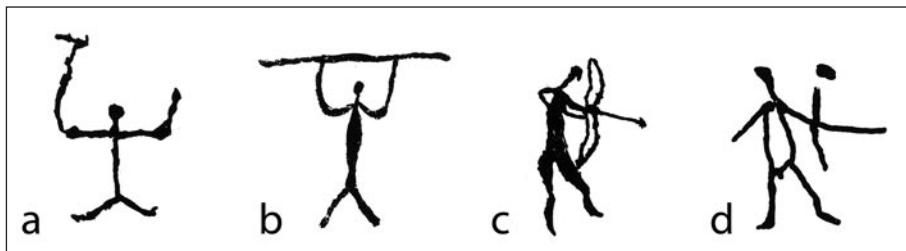
Knut Helskog (1983:50 ff, 1984:21 ff, 1985b:184 ff, 1988:76, 1989:93 ff) har delt opp dyre-, båt- og menneskefigurene i Alta i en rekke morfologiske typer og undertyper. Et hovedkriterium for inndelingen av alle disse figurklasser er hvorvidt kroppen er laget med en eller to linjer. Noe forenklet kan man si at en avgjørende forskjell er hvorvidt figuren er laget med en enkel streklinje/fullt uthogd eller som en konturhogd figur (Helskog 1985a:7, 1988:75).

Innenfor dyre- og båtfigurene er det et klart skifte fra en overvekt av enlinjete/fullt uthogde figurer til en overvekt av konturhogde figurer fra fase I til II i Hjemmeluft. Helskog (1984:24) har gitt uttrykk for at de største forskjeller når det gjelder menneskefigurenes morfologi er mellom I-II og III. Det vil si at det skjer en utvikling fra de fullt uthogde (delvis enkle strekfigurer) som dominerer i fase I og II til en dominans av omrissfigurer i fase III. Fase I og II er som nevnt i innledningen plassert i yngre steinalder mens III er plassert i slutten av yngre steinalder og begynnelsen av tidlig metalltid (Helskog 2000:6 ff). Figurene med konturhogd torso og hode på Amtmannsnes i Alta i fase III er som nevnt ovenfor på mange måter, svært forskjellige fra menneskefigurene i fase I-II.

En utvikling innenfor veidekunsten i yngre steinalder-bronsealder ("tidlig metalltid") fra eldre strek-/fullt uthogde figurer til yngre konturhogde figurer er sannsynliggjort andre steder på Nordkalotten for eksempel i Nämforsen (Baudou 1993:253; Forsberg 1993:226-231). Utviklingen til konturhogde menneskefigurer på Nämforsen gjelder etter det jeg kan se, ikke for hele figuren slik som for båtfigurene, eller for hele kroppen minus beina som for dyrefigurene, men bare for torsodelen av menneskefigurene.

Den klare oppdelingen mellom menneskefigurer som har en "strek-torso" og de som har en konturhogd "romboid" torso i Nämforsen (Baudou 1993:253), finnes imidlertid ikke i Alta. Av de 240 menneskefigurene i Hjemmeluft fra fase I og II, finnes bare en med romboid torso på feltet Bergbukten VII, som ble dokumentert i 1999 og der er torsoen fullt uthogd, og dette feltet skulle etter høyden være fra fase I.

Jeg har gruppert menneskefigurene i fire grupper etter torsoformen (Fig. 8). Ettersom bare en del av helleristningene i Alta er tatt opp her, er det valgt en litt enklere inndeling enn Helskog (Helskog 1984:21 ff, 1988:86 f). Gruppe A svarer til Helskogs Type I, gruppe B-C til Type II og gruppe D til Type III-V.



**Figur 8.** Ulike utforminger av menneskefigurene fra Fase I-II i Hjemmeluft. **a.** Enkel strekfigur, **b.** Strekfigur med utvidet torso, **c.** Figur med mer kroppsformet og fullt uthogd torso, **d.** Figur med konturhogd torso. Etter kalkeringer av Hans Christian Søbørg, Alta Museum.

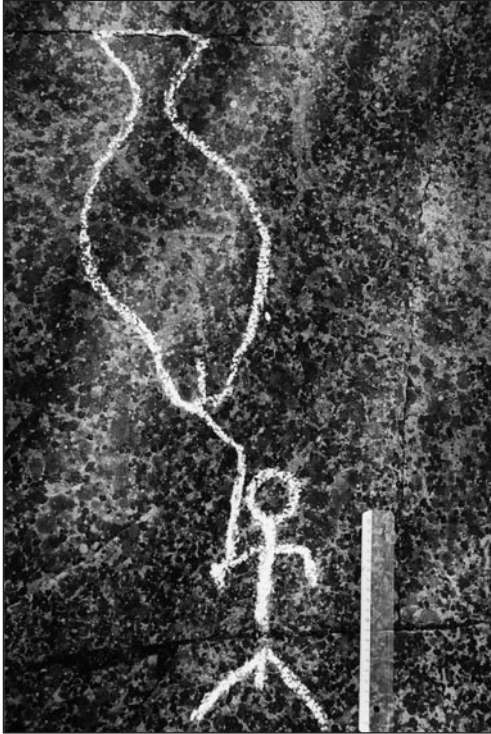
Enkle strekfigurer (Fig. 8a) er i flertall både i fase I og fase II i Alta (Tabell 2). Dette er i samsvar med det Helskog har uttalt om det relative forholdet mellom hans mennesketyper (1984:21-24, 1988:76 f). Menneskefigurer med *fullt uthogde* torsoer med mer kroppslike former (Fig. 8c) er bedre representert i fase I som i fase II i Alta. Men figurer der *torsoen* er konturhogd: oval, sirkel, pæreformet med mer (Fig. 8d), er like godt representert i fase I som i II. Menneskefigurer der hele figuren er konturhogd finnes det bare 3 av i Hjemmeluftområdet. Det er "min mann" som etter høyden over havet skal være fra fase I og de to med det merkelige samleiet på Apanes I fra fase II.

**Tabell 2.** Utforming av menneskefigurenes torso og hode i Hjemmeluft

Fase	Antall figurer	Gruppe A Enkle strek- figurer med torso med bredde som øvrige kroppsdel	Gruppe B Strekfigurer med torso som er utvidet utover øvrige kroppsdel	Gruppe C Figurer med fullt uthogd og kroppsformet torso	Gruppe D Figurer med konturhogd torso	Figurer med konturhogd hode
Fase I	175	88 50,3 %	46 26,3 %	29 16,6 %	12 6,8 %	1
Fase II	65	48 73,8 %	12 18,5 %	1 1,5 %	4 6,2 %	14
Til sammen	240	136 56,7 %	58 24,2 %	30 12,5 %	16 6,6 %	15

### Konturhogde og konturmalte hoder

Derimot synes det å være en forskjell mellom fase I og II når det gjelder utformingen av en kroppsdel som "min mann" mangler, nemlig hodet (Tabell 2). Konturhogde *hoder* (Fig. 9) finnes det bare 1 av i fase I (0,6 %) mens det er 14 menneskefigurer med konturhogde hoder fra fase II-felt (22 %), og de fleste er enkle strekfigurer med et sirkelrundt hode. Denne typen finnes ikke i fase I. Den ene figuren fra fase I (på Bergbukten IVB) har ikke bare konturhogd hode, men også konturhogd torso (Sveen 1996:34, øverst t.h.).

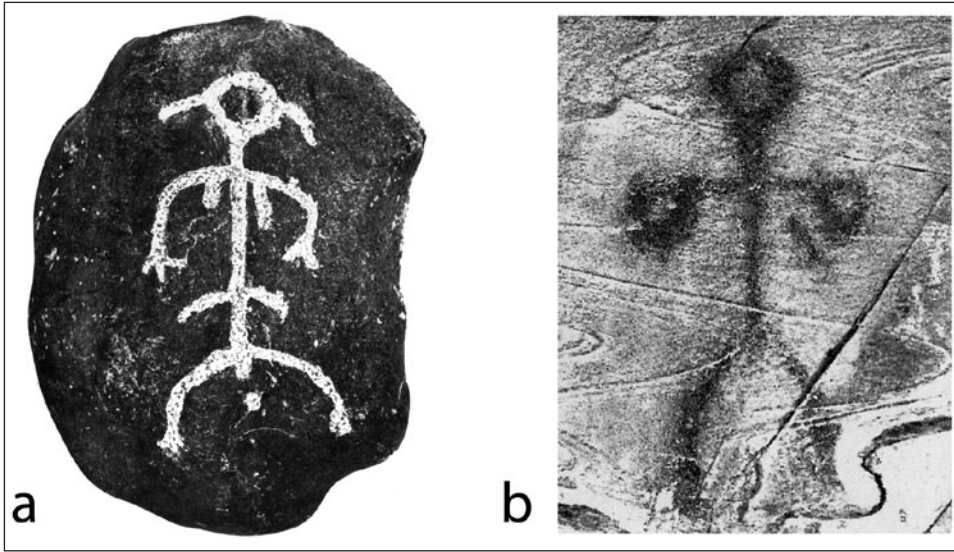


**Figur 9.** Fisker (25,4 cm høy) med konturhagd hode på Ole Pedersen XI-feltet fra fase II i Hjemmeluft. Foto: H.C. Søborg, Alta Museum.

Figurer med konturhagd hode finnes imidlertid også i fase III på Amtmannsnes (Helskog 1988: 66-67). Men de fleste av menneskefigurene på Amtmannsnes har en konturhagd torso med vertikale og horisontale mønstre. Menneskefigurene på Amtmannsnes har dessuten også oftest ansiktstrekk som øyner, nese og munn. Ofte er det hogd ut 2-3 fingrer på hver hånd og hårfletter forekommer. Dette er trekk som mangler på strekfigurene med mer sirkelformet, konturhagd hode fra fase II. På feltene fra fase IV og V i Hjemmeluft er det ikke kjent menneskefigurer med konturhogde hoder, kun små, enkle, fullt uthogde hoder.

Menneskefigurer laget som enkle strekfigurer med konturhagd hode finnes på flere vanskelig daterbare felt i Alta, for eksempel på Storsteinen i Bossekop, på "Pippisteinen" fra Isnestoften (Fig. 10a) som nå er i utstillingen på Tromsø Museum, og som hellemaleri på Transfarelvdalen I (Fig. 10b). Den finnes også på Repparfjordsteinen i nabokommunen, Kvalsund (Evers 1988:215) og på Gråbergan i Tennes i Midt-Troms (Skandfer 1996:15). Menneskene på Repparfjordsteinen er ombord i en konturhagd båt med stort elghode i stavnen som ligner båtene i fase II i Hjemmeluft. Båtfigurer mangler fullstendig i fase III på Amtmannsnes. Tilstedeværelsen av 2-3 fingre på hver hånd og hårfletter på Pippifiguren peker mer i retning på fase III-menneskene på Amtmannsnes enn til fase II i Hjemmeluft.

Pippi- og Repparfjordristningene er vanskelig daterbare fordi de er på løsblokker som har vært flyttet på, og den opprinnelige beliggenheten er usikker. De malte figurer i Transfarelvdalen er som alle malingslokaliteter vanskelig å plassere i tid fordi man ikke kan støtte seg til teorien om at bildene er laget nær det datidige strandnivået slik som for de hogde bilder. Transfarelvdalen I er ca 20,5 moh (Norsted 2004a:1). Det konturmalte hodet uten ansiktstrekk kombinert



**Figur 10 a.** "Pippifiguren"(27 cm høy) på løsblokk fra Isnestofen, Alta. Foto: Tromsø Museum, b. Menneskefigur (28,5 cm høy) med konturmalt hode fra Transfarelvdalen I, Alta. Foto: Kivikäs 2003:228.

med en enkel strektorso gjør at figuren ligner på menneskefigurene fra fase II i Hjemmeluft, men slike figurer finnes som nevnt også i fase III på Amtmannsnes. Hodeformen kan se sirkelrund ut, men er beskrevet som konturmalt og kvadratisk av Norsted (2004a:6).

Storsteinen ligger 2 km nord for Hjemmeluft og 5 km sør for Amtmannsnes. Den har ca 600 figurer på en toppflate på 64 kvm (Helskog 1988:64), og noen få figurer på sidene. På toppflaten er det mange overhogginger og man kan finne figurer som synes å høre hjemme både i fase I, II og III. Det øverste punktet på steinens toppflate ble i 1999 innmålt til 22,15 moh som er 0,5 m lavere enn det nederste punkt på den nederste kjente figur på fase I-felt i Hjemmeluft. Det nederste punktet på steinens toppflate er 20,96 moh som er 20 cm høyere enn det høyeste "fase II-punkt" i Hjemmeluft.



**Figur 11.** Kvinne som "sitter på et reinsdyr" på øverste del av Storsteinen, Alta. Høyden av reinsdyret og kvinnen er til sammen ca 34 cm. Tegning: Helskog 1988:83.

Det er flere menneskefigurer med konturhogd hode på Storsteinen. På den øverste delen er det en menneskefigur med et slikt hode (Fig.11), muligens en ”kvinne som sitter på et reinsdyr” (Helskog 1988: 83). Figuren er tolket som en kvinne fordi figuren har ”bryster”. Dette er et trekk man finner både på Amtmannsnesfigurene og hos ”Pippikvinnen”.

Kåfjordfeltet er Altas største. Av de ca 1500 dokumenterte figurene (*pers. med.* Karin Tansem medregnet ca 350 bjørnespor) er 172 etter min opptelling av mennesker, 164 i den største øvre delen (23-26 moh), 8 i to mindre avdekkete flater lengst nede (ca 18-21 moh). Motiv og stil på figurene 23-26 moh ligner på det som finnes i tilsvarende høyde over havet i Hjemmeluft fra fase I. På de nedre to flater finnes konturhogde båt- og dyrefigurer av fase II type. Konturhogde båtfigurer mangler i hele den største, øvre delen av feltet. Begge de to aller nederste menneskefigurene (ca 18 moh) har sirkelformete, konturhogde hoder mens dette trekket mangler på alle de øvrige. Den ene av disse to menneskefigurene har noe som kan tolkes som hårfletter som viser slektskap med Pippifiguren og figurer på Amtmannsnes. Dette kan antyde at bruken av Kåfjordfeltet strekker seg gjennom både fase I, II og III.

Hellemalier av mennesker med konturmalt hode finnes ikke bare i Alta, men også for eksempel i Indre Billefjord i Porsanger (Norsted 2004b:11,14) og i Kollhellaren i Lofoten (Hesjedal 1990:270). Malte menneskefigurer med denne hodetypen kjennes fra en rekke steder i Sverige og Finland, og disse figurer kan også ha hender med fingrer og hoder med hårfletter (Kivikäs 1995:249; 2003:161-162). Dette er som nevnt ovenfor trekk som finnes på menneskefigurene med konturhogd hode på Amtmannsnes fra fase III.

## **Konklusjon**

Den kanskje viktigste konklusjonen er at det er spennende å finne noe nytt, noe som lett kan bli glemt i en hektisk hverdag. ”Min mann” på OPI ligner på de tre ”menneskefigurer” Simonsen (1958:39) hadde gruppert fra før. Menneskefigurene på OPI, Skavberget I, Forselv og Bardal er alle store, hodeløse og konturtegnete. Til tross for de konturtegnete, store båtfigurer som også finnes på OPI mener jeg at det ikke er grunnlag for å påstå at ”OPI-mannen” må høre hjemme i en annen fase enn flertallet av figurene på dette feltet, fase I.

Analysen av 240 menneskefigurer fra fase I og II viser at det er vanskelig å bruke en overgang fra fullt uthogde til konturhogde menneskefigurer for å definere forskjellen mellom disse to fasene. Dette samsvarer med Helskogs utsagn (1984:21 ff, 1988:76 f). Men forekomsten av konturhogde hoder på menneskefigurer er noe som skiller fase II fra I i Hjemmeluft. At dette trekket fortsatt finnes i fase III er noe som antyder kontinuitet mellom fase II og III. Kontinuitet vises også i den fortsatte bruken av Kåfjordfeltet og Storsteinen. At det konturtegnete hodet også finnes på en rekke steder utenfor Hjemmeluft og Amtmannsnes kan gi kronologiske holdepunkter for disse mindre feltene.

”Veideristninger” er som Gro Mandt har formulert det, kjennetegnet av dyrefigurer mens ”jordbruksristninger” er karakterisert av motiver som fremstiller mennesker og menneskelagete gjenstander (Mandt 2001:291). Jeg har skrevet en artikkel om menneskefigurene i veidebergkunsten med tittelen ”*Mannen i mitt liv*”. Men jeg har skrevet den blant annet for å være med på å hylle en av de store kvinner i norsk bergkunstforskning, Gro Mandt, som jeg har hatt stor respekt for helt siden jeg hadde henne som foreleser på arkeologi grunnfag for 35 år siden.

## Takk

Jeg vil gjerne takke Jarle Johansen, Oppmålingskontoret i Alta kommune for hans innmåling av helleristningsfelt i Alta, Karin Tansem, Finnmark fylkeskommune for digital bearbeiding av mine kalkeringer av OPI og János Kolostyák, Alta Museum for digital bearbeiding av artikkelens illustrasjoner.

## Summary

### *The Man of My Life and the Human Figures of the Rock Art of Alta*

Most of the research on the hunting rock art of Alta has been done by Knut Helskog from the University of Tromsø. In the summer of 1999 I found a rock carving that had not been documented before. I would like to think that the figure depicts a man. The large, headless, human figure is the only one of its kind known in Alta, but parallels elsewhere in North and Central Norway are described.

A study of humanlike figures from Helskog's Phase I and II in the Hjemmeluft/Jiepmaluokta area seems to indicate that it is difficult to show a transition from single-line ("fully hewn") to double-line ("outline") human figures from Phase I to II as opposed to within the boat and animal figure categories. The appearance of outline heads on the human figures is, however, something new in Phase II and this trait shows continuity between Phase II and III. The outline-type of head is also found on Phase III sites on Amtmannsnes and on both rock carving and rock painting panels in and outside the Alta area.

## Litteratur

- Baudou, E. 1993. Hällristningarna vid Nämforsen – datering och kulturmiljö. I: Forsberg, L. & Larsson, T.B. (red.) *Ekonomi och näringsformer i nordisk bronsålder*. Studia Archaeologica Universitatis Umensis 3: 247-261.
- Evers, D. 1988. *Felsbilder arktischer Jägerkulturen des steinzeitlichen Skandinaviens*. Stuttgart.
- Forsberg, L. 1993. En kronologisk analys av ristningarna vid Nämforsen. I: Forsberg, L. & Larsson, T.B. (red.) *Ekonomi och näringsformer i nordisk bronsålder*. Studia Archaeologica Universitatis Umensis 3: 195-246.
- Gjessing, G. 1932. *Arktiske helleristninger i Nord-Norge*. Institutt for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter XXI. Oslo.
- Gjessing, G. 1936. *Nordensfjelske ristninger og malinger av den arktiske gruppe*. Institutt for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter XXX. Oslo.
- Helskog, K. 1983. Helleristningene i Alta i et tidsperspektiv – En Geologisk og Multivariabel analyse. I: Sandnes, J., Kjelland, A. & Østerlie, I. (red.) *Folk og ressurser i nord: 47-60*. Trondheim.
- Helskog, K. 1984. Helleristningene i Alta. En presentasjon og en analyse av menneskefigurene. *Viking* 47 (1983): 5-42.
- Helskog, K. 1985a. Bjørnejakt og ritualer for 6200-3700 år siden. *Ottar* 156: 7-11.
- Helskog, K. 1985b. Boats and Meaning. A study of change and continuity in the Alta fjord, Arctic Norway, from 4200-500 years BC. *Journal of Anthropological Archaeology* 4: 177-205.
- Helskog, K. 1988. *Helleristninger i Alta. Spor etter ritualer og dagligliv i Finnmarks forhistorie*. Alta.
- Helskog, K. 1989. Naturalisme og skjematisme i nord-norske helleristninger. I: Bertelsen, R., Reymert, P.K. & Utne, A. (red.) *Framskritt for fortida i nord. I Povel Simonsens fotefar*. Tromsø Museums Skrifter XXII: 87-103.
- Helskog, K. 2000. Changing Rock Carvings – Changing Societies? A Case from Arctic Norway. *Adoranten. Årsskrift 2000 för Scandinavian Society for Prehistoric Art*: 5-16.
- Hesjedal, A. 1990. *Helleristninger som tegn og tekst. En analyse av veideristningene i Nordland og Troms*. Upublisert magistergradsavhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø 1990.
- Kivikäs, P. 1995. *Kalliomaalaukset muinainen kuva-arkisto*. Jyväskylän.

- Kivikäs, P. 2003. *Ruotsin Pyyntikulttuurin kalliokuvat suomealaisin silmin*. Jyväskylä.
- Malmer, M. 1989. Bergkonstens mening och innehåll. I: Janson, S., Lundberg, E.B., & Bertilsson, U. (red.) *Hällristningar och hällmålningar i Sverige*: 9-28.
- Mandt, G. 2001. Women in disguise or male manipulation? Aspects of gender symbolism in rock art. I: Helskog, K. (red.) *Theoretical Perspectives in Rock Art Research*: 290-311. Oslo.
- Norsted, T. 2004a. *Hellemaleriene i Transfareldalen, lokalitet 1, Alta kommune*. Rapport. NIKU. Oslo
- Norsted, T. 2004b. *Hellemaleriene på Indre og Ytre Sandvik i Indre Billefjord, Porsanger kommune*. Rapport. NIKU. Oslo
- Simonsen, P. 1958. *Arktiske helleristninger i Nord-Norge*. Institutt for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter XLIX. Oslo.
- Skandfer, M. 1996. *Samlingssted i fortid og nåtid. Kulturlandskap på Tennes*. Fotefar mot nord. Harstad.
- Sognnes, K. 1999. *Det levende berget*. Trondheim.
- Sognnes, K. 2001. Verdens største skiløper (?) *Spor* 2:47.
- Stolyar, A.D. 2000. Spiritual Treasures of Ancient Karelia. I: Kare, A. (red.) *Myanndash. Rock Art in the Ancient Arctic*: 128-173.
- Sveen, A. 1996. *Helleristninger. Jiepmaluokta – Hjemmeluft*, Alta. Vadso.

